

6П1(043.3)

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат ва жамият қурилиши академияси

Қўлёзма ҳуқуқига

ББК:65.9(5У)304.11 + 65.050

"Фақат хизмат доирасида фойдаланиш учун"

Қосимов Муҳиддин Одилович

Бозор иқтисодиёти шароитида Ўзбекистонда олтин ишлаб
чиқариш самарадорлигини ошириш ва уни бошқариш

08.00.05. — «Менежмент» ихтисослиги

Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини
олиш учун ёзилган диссертация

АВТОРЕФЕРАТИ

Тошкент — 2004

БП (043.3)
1561

Диссертация Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат ва жамият қурилиши академиясининг «Менежмент»
кафедрасида бажарилган.

Умумий раҳбар:
Расмий оponentлар:
Етакчи ташкилот:

иқтисод фанлари доктори
Раҳимова Д. Н.

иқтисод фанлари доктори, профессор
Икрамов М.А.

иқтисод фанлари номзоди
Ҳошимов С.А.

Абу Райхон Беруний номидаги
Тошкент давлат техника университети

Диссертация 2004 йил «2» сентябр соат 14³⁰ да
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва
жамият қурилиши академияси қошидаги иқтисод фанлари доктори
илмий даражасини олиш учун диссертациялар ҳимояси бўйича
Д.005.10.02 рақамли Бирлашган ихтисослашган кенгаш мажлисида
ҳимоя қилинади.

Манзил: 700003, Тошкент шаҳри, Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 45

Диссертация билан Ўзбекистон Республикаси Президенти
ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси кутубхонасида
танишиш мумкин.

Автореферат 2004 йил «29» октябр да тарқатилди.

Бирлашган ихтисослашган кенгаш
илмий котиби, иқтисод фанлари
номзоди, доцент

М.М.М. Абулқосимов Ҳ.П.

1. Диссертациянинг умумий тавсифи

Тадқиқот мавзусининг долзарблиги. Мамлакатимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислоҳотлар тизимида самарадорлик ва бошқарув масалалари тобора кўпроқ аҳамият касб этмоқда. Айни даврда иқтисодий муаммоларни оқилона ҳал этиб бориш учун эришилаётган тажриба ва ютуқларни умумлаштириш, айрим ўзини оқламаган бошқарув турларидан воз кечиш, бозор эҳтиёжларига ҳозиржавоблик билан мослаша олиш ҳаёт заруратига айланмоқда. Бу зарурат Ўзбекистонда рангли металллар, хусусан олтин ишлаб чиқариш саноатига ҳам тўлиқ равишда таалуқдир.

Маълумки, олтин саноати мамлакат иқтисодиётида муҳим ўрин тутиб, валюта тушумларини доимий таъминловчи асосий манбалардан ҳисобланади. Бу соҳа ҳам стратегик мақсадларни амалга оширишда таянч соҳалар сирасига мансубдир. Шу сабабли, олтин саноатини ривожлантириш масалалари мамлакат раҳбарияти ва тегишли иқтисодий тузилмаларнинг доимий эътиборида бўлиб келмоқда. Президент И.А.Каримов таъкидлаганидек: «...биз учун иқтисодиётда аниқ мақсадларни кўзлаб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш стратегия аҳамиятга эга. Бу борада биз аниқ – равшан структура сиёсатини олиб боришимиз лозим. Ушбу сиёсат, аввало, мамлакатнинг иқтисодий қудратини янада мустаҳкамлаш, бой табиий, хом ашё ва меҳнат ресурслари, интеллектуал ва илмий – техникавий салоҳиятимиздан тўла ва самарали фойдаланишга йўналтирилган бўлиши даркор»¹. Ҳозирги даврда Ўзбекистонда рангли металллар ишлаб чиқариш саноати жадал ривожланиш йўлига кириб бормоқда. Бу ривожланиш мамлакатнинг улкан табиий бойликларидан оқилона фойдаланиш орқали миллий иқтисодиётни юксалтиришга олиб келувчи асосий омиллардан бири сифатида амал қилади. Жаҳон ва мамлакат иқтисодиёти тараққиётининг ҳозирги даврдаги хусусиятлари республика олтин саноати муаммоларини яхлит (комплекс) тарзда кўриб чиқиш ва уларни қулай (оптимал) йўл – усуллар билан ҳал этишни тақозо этмоқда.

Янги ишлаб чиқариш қувватларининг ишга туширилиши қазиб олувчи ва қайта ишловчи корхоналарда олтин ишлаб чиқаришнинг кўпайишини таъминламоқда. Шу билан бирга, ер ости усулида олтин қазиб олувчи корхоналарда маҳсулот ишлаб чиқаришнинг ўсиш мароми секинлашиб бориши кузатилмоқда. Бу – рудаларнинг қайта ишлаш ҳажмининг ошириб борилишига қарамасдан, рудалардаги фойдали компонентлар таркибининг меъёрдан камлиги туфайли ҳам юзага келмоқда. Баъзи бир олтин қазиб олинаётган майдонларда рудаларнинг таркиби режадаги

¹ Каримов И.А. Озода ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – шировард мақсадиимиз. – Т.: "Ўзбекистон", 2000, 61 – 62 – бетлар.

кўрсаткичлардан анча пастлиги аниқланди. Бу каби ҳолатлар ер ости усулида олтин қазиб олиш корхоналари меҳнат унумдорлиги ва маҳсулот таннархига ўзининг салбий таъсирини кўрсатмоқда.

Муаммо шу билан ҳам чигаллашадики, конлар заҳираларидаги рудалар ва уларга алоқадор тоғ жинсларининг геологик тузилиши, минералогик таркиби ва бойитиш жараёнларидаги технологик хусусиятлари ҳам ҳозирча тўлиқ ўрганиб чиқилмаган.

Олтин ишлаб чиқариш саноатида ҳам миллий иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари каби интеллектуал салоҳият, интеллектуал сармоя (капитал), инсон омили асосий ўринда туради. Таъкидлаш жоизки, олтин қазиб олиш саноати узоқ йиллар мобайнида маҳфийлаштирилган соҳа бўлиб, маъмурий – буйруқбозлик тизими бошқаришнинг барча жабҳаларида ҳукмрон эди. Жамият нигоҳидан йироқда фаолият юритган ушбу соҳа камчиликлари, муаммолари ва уларни бартараф этиш йўллари ҳам кўпчилик ҳолларда ҳал қилувчи кабинетлар деворидан ташқарига чиқмас эди.

Миллий истиқлол ва бозор иқтисодиёти шароитида бошқариш мафкураси тамомила янгиланиши, эскилик сарқитларининг барҳам топиши, мустақиллик тамойиллари асосида жаҳон андозаларига мос, иқтисодий муҳитда эркин ва ҳозиржавоблик билан амал қилувчи пухта бошқарув тизими шакллантирилиши лозим.

«Ривожланган экспорт қувватисиз Ўзбекистоннинг келажаги йўқ»², деб эътироф этган эди Президент И.А.Каримов. Демак, мамлакатимиз корхоналарининг жаҳон бозорларига кириб бориши, уларнинг экспортга йўналтирилган фаолияти самарадорлиги, унга таъсир этувчи иқтисодий – ижтимоий ва бозор конъюнктураси каби омилларни ўрганиш ҳам долзарб масала бўлиб турибди.

Мамлакатимизда очиқ ва ер ости усулида олтин қазиб олиш ва қайта ишлашга ихтисослашган корхоналарда меҳнат унумдорлигини ошириш, бошқарув тизимини бозор иқтисодиёти талабларидан келиб чиққан ҳолда ташкил этиш, ўз – ўзини бошқариш, молиявий муносабатлар, антимонопол қонунларнинг бу соҳада амал қилиши хусусиятларини тадқиқ қилиш бугуннинг асосий вазифаларидан ҳисобланади.

Олтин саноатида янги технологияларни қўллаш, соҳа учун тегишли бўлган замонавий инфратузилмаларни яратиш, қолаверса, айни пайтда, олтин ишлаб чиқарувчи корхоналарни юқори малакали кадрлар билан таъминлаш каби масалалар соҳанинг муваффақиятли ривожланишига ҳамда миллий иқтисодиётнинг ўсишини таъминловчи омиллар сирасига киради.

² Каримов И.А. Ўзбекистон – бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. – Т.: «Ўзбекистон», 1993, 94 – бет.

Диссертация мавзусининг нечоғли аҳамиятли ва долзарб эканлиги ана шу юқорида келтирилган муаммолар тавсифи билан изоҳланади.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Бугунги кунда бозор иқтисодиётига ўтаётган давлатларда меҳнатни ташкил этиш ва иқтисодий самарадорлик муаммоларини таҳлил қилишга бағишланган илмий тадқиқотлар кўпайиб бормоқда. Жумладан, Ўзбекистонда ҳам иқтисодий ислохотларни ўрганиш, ишлаб чиқариш тармоқларида иқтисодий – ижтимоий, илмий – техник, ташкилий – бошқарув муносабатларини илмий таҳлил қилишга бағишланган фундаментал тадқиқотлар яратилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов раҳбарлиги ва ташаббуси билан бозор иқтисодиётининг турли томонларини муваффақиятли тадқиқ этаётган янги ўзбек иқтисодиёт мактаби шаклланди. Қ.Абдураҳмонов, С.Ғуломов, Ш.Зайнутдинов, Ё.Абдуллаев, М.Шарифхўжаев, М.Икрамов, Э.Набиев, А.Пардаев, Д.Рахимова, З.Солихов, Н. Мўминов, А.Холбеков, Ҳ.Абулқосимов, С.Хошимов каби олимларимизнинг илмий тадқиқотлари ижтимоий – иқтисодий муаммоларнинг турли жиҳатларини мукамал ўрганишга бағишланганлиги билан диққатга сазовордир. Кончилик саноати самарадорлиги масаллари С.И.Лутин, С.С.Дзарасов, П.С.Мстиславский, Л.Я.Берди, С.А.Хейнман сингари чет эл олимлари томонидан тадқиқ этилган бўлиб, бу ишларда муҳим илмий – амалий тавсиялар мавжуд.

Бироқ, бошқарув тизимининг олтин ишлаб чиқариш саноати самарадорлигини ошириш ва уни ривожлантиришга таъсири масалаларига бағишланган ва комплекс ёндошилган илмий ишлар деярли амалга оширилмаган.

Республикамызда олтин қазиб олиш саноати иқтисодий самарадорлигини оширишнинг айрим муаммолари иқтисодчи олим А.Қ.Қаххоров томонидан ўрганилган. Диссертацияни тайёрлашда юқорида таъкидлаб ўтилган олимларнинг ишлари таҳлил қилинди ҳамда танқидий нуқтаи назардан ўрганиб чиқилди.

Тадқиқотнинг мақсади. Мамлакатимизнинг олтин ишлаб чиқарувчи корхоналарида бошқариш ва ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг назарий ва амалий муаммоларини тадқиқ этиш ҳамда иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида мавжуд бошқарув тизimini такомиллаштириб бориш юзасидан таклифларни ишлаб чиқишдан иборатдир.

Тадқиқотнинг вазифалари. Диссертация ишида қўйилган мақсадга эришиш учун қуйидаги вазифаларни амалга ошириш режалаштирилди:

- жаҳоннинг қимматбаҳо металллар бозорларининг ҳозирги ҳолатини ва улардаги бошқарув жараёнларини таҳлил қилиш;

- олтин ишлаб чиқариш саноатида бошқаришнинг назарий – амалий жиҳатларини ўрганиш, иқтисодий самарадорлигини таҳлил қилиш ва ривожлантириш йўналишларини белгилаш;

- бозор иқтисодийёти шароитида олтин қазиб олиш саноатида бошқарув тизими ва унинг самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишларини аниқлаш;

- олтин ишлаб чиқариш саноатида бошқарувни бозор концепциялари асосида жорий этишнинг мақсадга мувофиқлигини назарий ва методологик жиҳатдан асослаш.

Тадқиқот предмети олтин қазиб олиш ва уни қайта ишлаш жараёнларини бошқариш ва самарадорлигини ошириш соҳасида замонавий менежментни шакллантиришнинг назарий муаммоларини тадқиқ этишдан иборат.

Тадқиқот объекти Ўзбекистонда рангли ва қимматбаҳо металллар, хусусан олтин ишлаб чиқариш корхоналарида бошқарув тизими ва уларнинг самарадорлигини оширишга қаратилган фаолиятлари тадқиқ этилган.

Тадқиқотнинг назарий ва услубий асослари сифатида Ўзбекистон Республикасининг Қонунлари, Президент Фармонлари, Вазирлар Маъжмаси қарорларидан, шунингдек, Халқаро Валюта Фонди, Лондон металл биржаси, Ўзбекистон давлат геология қўмитаси, Ўзломсолтин уюшмаси, Олмалик кон – металлургия комбинати (ОКМК) ва Навоий кон – металлургия комбинати (НКМК) маълумотларидан кенг фойдаланилди.

Мавзуни ёритишда Президент И.А. Каримов асарларида иқтисодийётнинг базавий тармоқларини ривожлантириш, хорижий инвестицияларнинг юртимизга жалб этишни рағбатлантириш ва фаоллаштириш, экспортга йўналтирилган маҳсулотлар ҳажмини кўпайтириш бўйича илгари сурган ғоялари, илмий – амалий тавсиялари ҳамда мавзуга оид хорижий ва республикамиз олимларининг тадқиқотлари муҳим асос ва қўлланма вазифасини бажарди.

Тадқиқот методи. Илмий изланишда иқтисодий, илмий – мантиқий, статистик таҳлил, ўзаро тақослаш, индукция ва дедукция усули ҳамда ахборотни қайта ишлаш усулларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагиларда ўз ифодасини топган:

– жаҳондаги ривожланган мамлакатларнинг олтин ишлаб чиқариш масалалари бўйича ижобий тажрибалари умумлаштирилиб, шу асосда республикамиздаги олтин қазиб олувчи корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини такомиллаштиришга оид тавсиялар ишлаб чиқилган;

– олтин ишлаб чиқаришни бошқариш ва самарадорлигини оширишнинг ташкилий – иқтисодий жиҳатлари назарий

асосланган; олтин ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш босқичлари ёритилган; кончилик саноатида раҳбарнинг бошқарув субъекти сифатида баҳолаш мезони аниқлаб берилган;

– олтин ишлаб чиқариш саноати ҳолатини таҳлили орқали бошқариш тизимини бозор талабларига мувофиқ такомиллаштириш йўллари белгиланган ва бошқарувнинг янги усулларга ўтиш юзасидан тавсиялар ишлаб чиқилган;

– олтин қазиб олиш саноатига чет эл инвестицияларини жалб этиш самарадорлиги ўрганилиб, замонавий технологик линияларни қазиб олиш саноатида, жумладан, Мурунтов кони ва «Зарафшон Ньюмонт» қўшма корхонасида қўллаш жараёни ўрганилган. Ўзбекистон олтин қазиб олиш саноатига чет эл инвестицияларини жалб этиш ва саноатни ривожлантириш йўллари кўрсатиб берилган.

Тадқиқот натижаларининг назарий ва амалий аҳамияти шундан иборатки, диссертацияда баён қилинган асосий назарий ва амалий тавсиялардан амалиётда фойдаланиш республикада қимматбаҳо ва рангли металллар ишлаб чиқаришда самарадорликни сезиларли тарзда ошириш, ишлаб чиқаришнинг бошқариш тизимини такомиллаштириш, фойдали қазилмаларидан оқилона, унумли фойдаланиш имкониятларини яратади. Тадқиқот натижасида ишлаб чиқилган хулоса ва таклифлардан республикада ер ости ва очиқ усулларда олтин қазиб олиш ҳамда қайта ишлашга ихтисослашган корхоналар самарадорлигини оширишда фойдаланиш мумкин. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги давлат ва жамият қурилиши академиясида «Ўзбекистоннинг иқтисодий салоҳияти» фанини ўқитишда, Тошкент давлат иқтисодиёт университетининг иқтисодчи мутахассис бакалавр, магистрлар тайёрлашда ўқитилаётган «Корхона ва тармоқлар иқтисодиёти» ва Тошкент давлат техника университетининг кончилик курсларида ўтказилган тадқиқотнинг натижаларидан фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий этилганлиги. Тадқиқот ишининг натижаларидан ва унда ишлаб чиқилган айрим таклиф ва тавсиялардан Олмалиқ кон металлургия комбинати қошидаги «Кадрлар тайёрлаш бўйича ўқув маркази»да фойдаланиш учун қабул қилинган (маълумотнома № 29 – 902).

Тадқиқот натижаларининг синодан ва муҳокамадан ўтказилганлиги. Диссертациянинг асосий натижалари бўйича Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги ДЖҚА «Бозор иқтисодиёти асослари ва тамойиллари» факультетида (1999 йил январ) ўтказилган семинарда, Фарғона давлат университетида "Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида иқтисодиёт ва маънавиятнинг алоқадорлиги" мавзусидаги (1999 йил октябр) республика илмий – амалий конференциясида, Олмалиқ шаҳрида

бўлиб ўтган (2002 йил 19 апрел) «Олмалиқда фан ва ҳудуднинг ривожланиш истиқболлари» илмий анжуманида ҳамда Г.В.Плеханов номидаги Россия иқтисодиёт академиясининг Тошкент шаҳридаги филиалида ўтказилган «Плеханов ўқишлари» (2002 йил 27 апрел), (2003 йил 26 апрел) анжуманларида, Олмалиқда «Фан ва кон – металлургия саноати кадрлари» (2004 йил 30 апрель) илмий анжуманидаги маърузаларда муҳокама қилинган ва амалий синовлардан ўтказилган. Шунингдек, Тошкент молия институти «Менежмент ва ҳуқуқ» кафедрасининг 2002 йил 17 декабрда ўтказилган илмий семинарида, 2003 йил 14 январда Тошкент давлат техника университети «Саноат менежменти ва маркетинги» кафедрасининг илмий семинарида ҳамда 2003 йил 6 июнда Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги давлат ва жамият қурилиши академияси қошидаги «Иқтисодиёт» йўналиши бўйича илмий семинарларда мазкур тадқиқот иши муҳокамалардан ўтган ва ижобий маъқулланган.

Наشر қилинган илмий ишлар. Тадқиқот бўйича 9 та мақола, жумладан, 1 таси чет элда босилган ва 2 та тезис илмий анжуманларда амаллаштирилган ҳамда тўпламларда наشر этилган.

Тадқиқот ишининг таркиби ва ҳажми. Диссертация кириш, учта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ҳамда иловалардан иборат. Диссертация матни 144 бетдан иборат бўлиб, унда 11та расм, 19та жадвал ҳамда 4 илова ўз ифодасини топган.

2. Диссертациянинг асосий мазмуни

Иқтисодий муомала воситаси ҳисобланган олтин – жаҳондаги мавжуд давлатларнинг мустақиллигини, уларнинг куч – қудратини ва беқарорликдан ҳимоя қилишни таъминлайдиган омиллардан бири сифатида амал қилади. Олтиннинг ижтимоий – иқтисодий ҳодиса сифатидаги моҳиятини иқтисодиёт назариясида тўпланган бой илмий ёндошувларни таҳлил этиш асосида ўрганишни тақозо этади.

Олтиннинг моҳияти ҳақида ғарб иқтисодиётида XVI – XVII асрларда юзага келган назарияларни умумлаштириш ва қиёсий таҳлил қилиш натижасида, унинг ички моҳиятини очиб берувчи металлстик, номиналистик ва миқдорийлик каби йўналишларга эътибор қаратиш лозим.

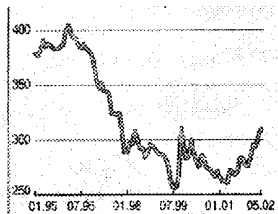
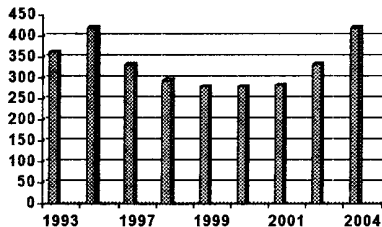
Диссертацияда ана шу назарияларнинг асосий ғоялари атрофлича таҳлил этиш асосида олтиннинг иқтисодий категория сифатидаги моҳияти очиб берилган.

Бизнинг фикримизча, олтин алоҳида товар мақомига эга бўлиб, бошқа барча товарларнинг қийматини ўзида ифода этадиган иқтисодий категория сифатида амал қилади.

Диссертацияда олтиннинг бошқа товарлар каби асосий иккита хусусияти эътироф этиб ўтилган: биринчидан, у алоҳида товар сифатида бошқа товарлар сингари ўз қийматиغا эғалик қилса, иккинчи тарафдан у нафлиякка, яъни истеъмол қийматиغا ҳам эгадир. Унинг истеъмол қиймати умумэтироф этилган эквивалент сифатида бошқа исталган (моддий, материал ва ҳ.к) товарга алмаштириш мумкинлиги билан тавсифланади.

Тадқиқот ишида жаҳондаги етакчи олтин ишлаб чиқарувчи Жанубий Африка Республикаси, Америка Қўшма Штатлари, Канада, Австралия ва бошқа давлатларнинг соҳа бошқарувиغا тегишли ижобий тажрибалари ўрганилди, таҳлил ва тадқиқ қилинди. Пировардида, мамлакатимиз олтин саноатини ривожланишини рағбатлантирадиган, ҳозирги давр талабларига жавоб берадиган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди. Жаҳоннинг қимматбаҳо металллар бозорларининг ҳозирги ҳолатини таҳлил қилиш асосида шуни эътироф этиш мумкинки, қимматбаҳо металллар бозорининг асосий бўлимини олтин бозори ташкил этади. Дунёда 50 дан зиёд олтин бозори мавжуд бўлиб, шулардан 11 таси Европада, 19 таси Осиё давлатларида, 14 таси АҚШда ва 8 таси Африкада жойлашган. XX асрнинг сўнги йиллари ҳамда XXI асрнинг илк йилларидаги олтиннинг Лондон бозоридаги нархи қуйида ифодаланган:

1 – чизма. **Олтиннинг 1993–2004 йилларда Лондон бозоридаги нархи³**

1 – чизмада олтин нархининг ўзгариб бориши динамикаси акс эттирилган бўлиб, 1996 йил бошларида олтинга бўлган нархларнинг 417 долларгача етган пайти энг юқори ҳолат эканлигини кузатиш мумкин, лекин 1999 йилга келиб унинг 1 троя унцияси 260 долларгача пасайган⁴. 2001 йилдан бошлаб эса олтинга бўлган

³ Чизма «Эксперт» журнали, №19, 2002 йил, ва «Ўзбекистон овози» рўзномаси, №75, 2002 йил 15 июн ва «ВВС» телекомпанияси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

⁴ 1 троя унцияси 31,1034807 грамм.

нархлар аста – секин кўтарилди бошлади ва бундай ҳолат бугунги кунгача давом этиб, 2004 йилнинг октябр ойида унинг 1 троя унцияси Лондон бозорида 410 долларни ташкил этди.

Ҳозирги вақтда республикада 48 дан ортиқ қимматбаҳо металллар конлари мавжуд бўлиб, шулардан 39 тасини олтин конлари ташкил этади. Асосий олтин заҳиралари Марказий Қизилқумда жойлашган бўлиб, мамлакатимиз олтин заҳиралари бўйича дунёда тўртинчи, уни ишлаб чиқариш бўйича биринчи ўнликдан ўрин олган ва бу соҳада катта имкониятларга эгадир. Ўзбекистонда олтин қазиб олувчи ва бошқа қимматбаҳо металллар ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг бошқа давлатга ўз маҳсулотини экспорт қилиш имкониятлари жаҳон бозорларининг ҳозирги ҳолати ва уларнинг келажақдаги ривожига боғлиқдир.

Таъқиқот ишида олтин ишлаб чиқариш самарадорлиги кўп жиҳатдан уни интенсив ривожлантириш, яъни замонавий фан – техника ютуқларини жорий этиш, амалдаги қувватлардан тўлиқ фойдаланиш, мавжуд моддий ва меҳнат ресурсларидан унумли фойдаланиш ҳисобига эришиш мумкинлиги таъкидланади.

Олтин ишлаб чиқариш саноати самарадорлигини оширишга қуйидаги омиллар ўз таъсирини кўрсатиши мумкин:

Биринчидан, олтин қазилди, бойитилди ва металлургия қайта ишлаш корхоналарида ишлаб чиқариш самарадорлиги даражасини оширишга ўша минтақа ёки ҳудуддаги мавжуд табиий шарт – шароитлар самарадорликни аниқловчи омиллардан бири бўлиши мумкин;

Иккинчидан, минерал хом ашёларнинг жойлашиши, (қазилмаларнинг шакли ва тузилиши, чуқурлиги, сувлиги, аралашма жинсларнинг мавжудлиги ва уларнинг қай даражада мустаҳкамлиги), унинг қандай (очиқ ёки ер ости) усулда қазиб олинишига боғлиқ бўлиши, фойдаланилаётган асбоб ускуналар, жиҳозлар қуввати ва характери ҳам ишлаб чиқариш самарадорлигига сезиларли даражада таъсир кўрсатади;

Учинчидан, рангли металлургияда, рудаларнинг таркибидаги рангли ва ноёб металллар, фойдали ва зарарли аралашмалар ва минералогик таркибларнинг мавжуд бўлиши ҳам ишлаб чиқариш самарадорлигини оширувчи омиллар сирасига киради;

Тўртинчидан, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш меҳнат қуролларининг техникавий даражасига, ишлаб чиқаришда илғор технологик жараёнларнинг боришига, автоматлаштириш ва механизациялаштириш даражасига боғлиқ.

Техника ва технологияларнинг юксалиши ва техника тараққиёти ишлаб чиқаришни тегишли тарзда қайта ташкил этишни талаб қилмоқда. Ишлаб чиқариш резервларидан унумли фойдаланиш учун меҳнатни ва ишлаб чиқаришни замон талабларига мос ҳолда ташкил этиш зарурати юзага келмоқда.

Бизнинг фикримизда, тоғ-кон ишларида меҳнатни ташкил этишнинг энг самарали шакли бу—бир вақтнинг ўзида тоғ ишларига мансуб барча тайёргарлик, кулатиш, юклаш, маҳкамлаш каби ишларни бажарувчи комплекс бригадалар шаклидир. Меҳнатнинг бундай шаклда ташкил этилиши 1 тонна қазиб олинган тоғ жинсига сарфланган харажатларнинг учдан бирини камайтиришга асос бўлади.

Ишчи ва ходимларнинг ўз меҳнатлари натижасида моддий манфаатдорлигининг ошиши эса ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг иқтисодий омилларини ташкил этади.

Ишлаб чиқариш самарадорлигини оширувчи ижтимоий омиллар мажмуи кадрларнинг маданий—техник, маънавий—сиёсий етуқлиги, меҳнатга маънавий рағбатлантириш, корхонанинг жойлашиши, меҳнат интизоми, ишчи ва ходимларга яратилаётган иш ва маиший шароитлардан иборатдир.

Саноатнинг ички ишлаб чиқариш омиллари— ишлаб чиқаришнинг техникавий ва ташкилий даражасига, корхоналарнинг ишлаб чиқариш хўжалик фаолиятига, моддий ва энергия ресурсларини иқтисод қилишга, меҳнат унумдорлигининг ўсишига, ишлаб чиқариш қувватларидан, асосий фондлардан унумли фойдаланиш, меҳнатни, ишлаб чиқаришни ва бошқарувни самарали ташкил этишга, ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатиш ва бошқаришга сарфланган харажатларнинг тежаланишига, ишлаб чиқаришга алоқадор бўлмаган харажатлар ва сарфларнинг тугатилишига бевосита боғлиқдир.

Таъқиқот ишида бошқарувнинг ташкилий фаолияти ва у орқали самарадорликни оширишга фаол таъсир этувчи омиллар таҳлил этилган. Дунё иқтисодиёти ва бошқарув фанининг самарадорлигини оширишга (айниқса XXаср бошларида) ўз хиссаларини қўшган олимлар сирасига: Эли Уитни, Чарльз Беббидж, Фредерик Тейлор, Анри Файол, Генри Форд, Френк ва Зиллан Гилберт, Генри Гарт, Мэри Паркер Фоллет ва бошқалар киради. МДХ давлатлари, шунингдек, Ўзбекистон олимларининг илмий изланишларида ва чоп этилаётган иқтисодий адабиётларда бошқарув муаммоларига ўз муносабатларини билдирмоқдалар. Масалан, бошқарув соҳасида чет эл олимларидан М.Мескон, Д.Бодди, Россия олимларидан В.Гречикова, Р.Фатхудинов самарали бошқарув муаммоларини ўрганганлар. Ўзбекистон олимлари академик С.С.Фуломов, М.Ш Шарифхўжаев, профессорлар Ё.А.Абдуллаев, Қ.Х.Абдурахмонов, Ш.Н.Зайнутдинов ва бошқа кўпгина олимлар самарали менежмент муаммоларининг қатор жиҳатларига ўз илмий ишларида катта эътибор қаратганлар. Уларнинг бошқарув тўғрисидаги илмий қарашларини қиёсий таҳлил этиш асосида муаллифнинг ёндашуви ишлаб чиқилди.

Бизнинг назаримизда, бошқарув – бу ташкилий фаолият тури бўлиб, янги лойиҳаларнинг ишланиши, ташкилот тараққиётининг тактикаси ва стратегияси, шунингдек, ҳар томонлама ва аниқ таҳлил қилиш унинг ўзагини ташкил этади. Унда эгилувчан ва уддабурон тизим мавжуд бўлиб, вақтида қайта тузилиш, бозор конъюнктураси ҳамда рақобат курашини, ижтимоий тараққиёт омилни зийраклик билан сеза олиш қобилияти мавжуддир.

Олтин ишлаб чиқариш соҳасида бошқарув самарадорлигини аниқлаш жараёнида асосий эътибор олтин ишлаб чиқарувчи корхоналар самарадорлигига эмас, балки соҳа бошқаруви меҳнати ва функциялари самарадорлигига қаратилади (2 – чизмага қаранг).

2-чизма. Олтин ишлаб чиқариш саноатида бошқарув ресурслари ва самаралари⁵

Бошқарув меҳнати самарадорлигининг мезонини эришилган самарани бошқарув меҳнати учун сарф этилган харажатлар нисбати орқали аниқлаш мумкин.

Бошқарув харажатларини эса унинг барча функцияларини бажариш учун сарф қилинган харажатлар ташкил этади. Олтин қазиб олиш ва қайта ишлаш корхоналари бошқарув субъекти фаолиятини тавсифлаш учун қуйидаги самарадорлик мезонларидан фойдаланилади:

⁵ Чизма муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

- бошқариш девони харажатларининг камайиши бошқарувчи тизим самарадорлигининг иқтисодий мезони бўлиши мумкин. Яъни, бошқарув штатларининг малакали мутахассислар эвазига қисқариши – иш ҳақи фондиди тежаш билан бир қаторда маҳсулот таннархининг пасайишини таъминлайди; бошқарувда хизмат сафарларининг камайиши ва бошқарув фаолияти билан боғлиқ бўлган барча жараёнларни тежамкорлик асосида ташкил этиш ҳам бошқарув самарадорлигини ошириш мезонларидандир;

- бошқарув тизимида меҳнатни тежаш мезони – ишлаб чиқаришда автоматлаштириш ва механизациялаш ишларини жорий этиш эвазига кўп куч талаб қиладиган меҳнат жараёнларини қисқартириш ва меҳнатдан унумли фойдаланиш, тезкор фаолият юргизиш учун бошқарув меҳнатини компютерлаштиришда намоён бўлади;

- бошқарув жараёнларида вақтни тежаш мезони – маълумотлар олиш ва уларни қайта ишлашга сарфланадиган вақтни қисқартириш; бошқарув қарорларини қабул қилиш ва уларни амалда жорий этиш вақтини қисқартириш; бошқарув фаолиятида назорат қилиш функциясига кузатиш системаларини жорий этиш ва шу каби мезонлар бошқариш самарадорлигини оширишга етарли даражада замин яратади.

Олтин ишлаб чиқариш бошқарув самарадорлиги ўзига хос мураккаб жараён бўлганлиги туфайли уни аниқ ифодалаш учун икки гуруҳ кўрсаткичлар тизимидан фойдаланилади:

- биринчиси, миқдорий кўрсаткичлар бўлиб, бошқарув фаолиятида жонли меҳнатни, молиявий ресурсларни, бошқариш учун сарфланган вақтнинг тежалишини ўзида мужасамлаштирган кўрсаткичлар сирасидан иборат;

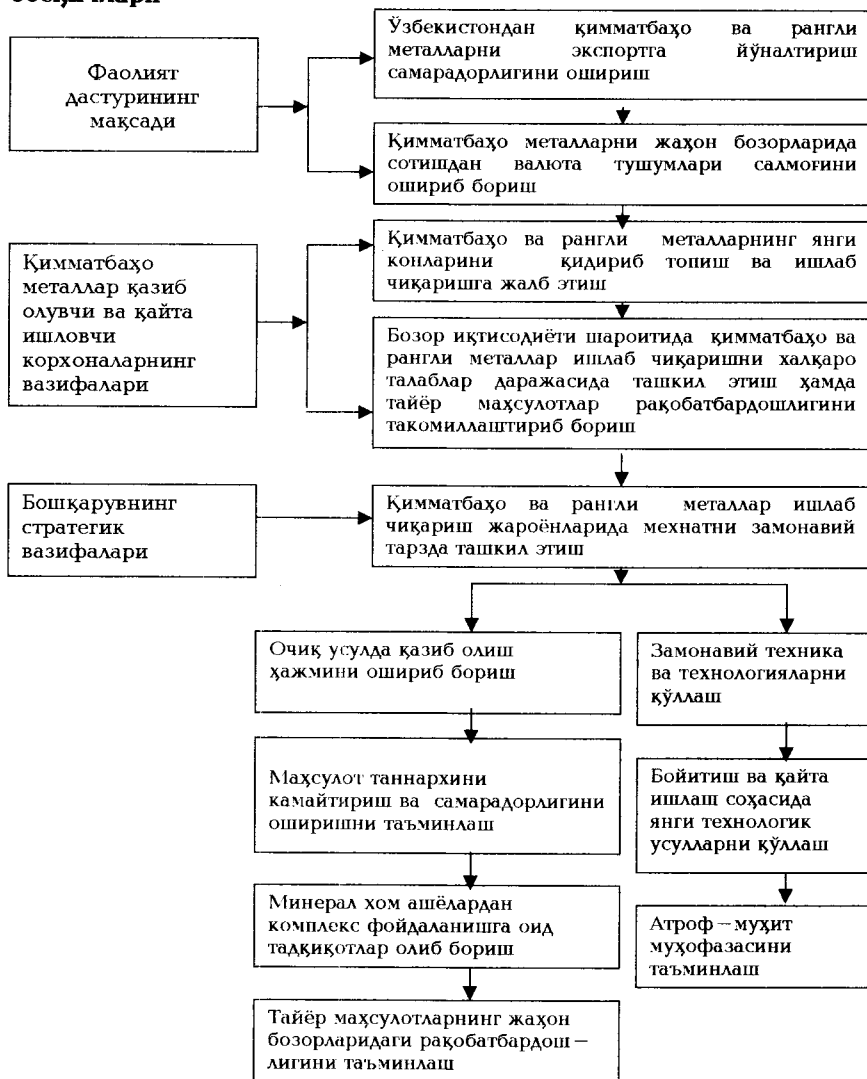
- иккинчиси, сифат кўрсаткичларини ташкил этиб, бошқарувнинг ижтимоий самарадорлигини, яъни бошқарув девони ходимларининг малакаси даражасини, бошқаришнинг илмий – техник даражасини, ундаги ўзаро боғланиш самарадорлигини ифода этувчи кўрсаткичлар тизимини ўзида акс эттиради.

Қайд этилган кўрсаткичлар маълум бир даврда эришилган ҳақиқий кўрсаткичларни режа ёки меъёрдаги кўрсаткичлар ҳамда эришилган кўрсаткичларни ўтган даврлар кўрсаткичлари билан таққослаш йўли билан амалга оширилади.

Бугунги кунда олтин ишлаб чиқариш саноатининг ривожланиш жараёни нафақат интенсив ёки экстенсив йўл билан амалга оширилади. Аслида, бу соҳа қай босқичга етишишидан қатъий назар, техник юксалиш, қайта қуролланиш ва янги ишлаб чиқариш учун маблағ ажратиб боришни талаб этади. Демак, соҳада ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш учун интенсив ва экстенсив ривожланиш жараёнларидан фойдаланишни талаб этади.

Лекин соҳанинг ривожланиш самарадорлигини ҳисоблашда ривожланишнинг интенсив жараёни устун туради.

3– Чизма. Ўзбекистонда қимматбаҳо ва рангли металллар ишлаб чиқариш ва экспортга йўналтириш самарадорлигини ошириш босқичлари⁶

⁶ Чизма муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Ўзбекистонда қимматбаҳо ва рангли металлларни экспортга йўналтириш самарадорлигини ошириш, минерал хом ашёлардан оқилона фойдаланиш, бу борада фаолият кўрсатаётган ихтисослашган корхоналарнинг бошқаруви вазифалари муаллиф томонидан аниқланган ҳамда Республикамизда қимматбаҳо ва рангли металллар қазиб олувчи ва қайта ишлаб чиқаришга ихтисослашган корхоналарда иқтисодий самарадорликни ошириш бошқичлари ишлаб чиқилган ва 3—чизмада ўз ифодасини топган.

Ундаги стратегик вазифаларни амалда жорий этиш, бизнинг назаримизда, махсус ривожланиш дастурини ишлаб чиқишни тақозо этади.

Бу дастур жаҳон бозорларида қимматбаҳо ва рангли металлларга бўлган талаб ва таклифни, қазиб олиш ва қайта ишлаш комплекслари фаолиятига таъсир этувчи ички ва ташқи шарт—шароитларни инобатга олган ҳолда муайян тадбирларни режалаштириш орқали амалга оширилади. Дастур икки бошқичдан иборат бўлиши мақсадга мувофиқдир:

1—бошқич—рудалар қазиб олиш ва қайта ишлашга ихтисослашган корхоналарнинг вазифалари қуйидагилардан иборат бўлиши лозим:

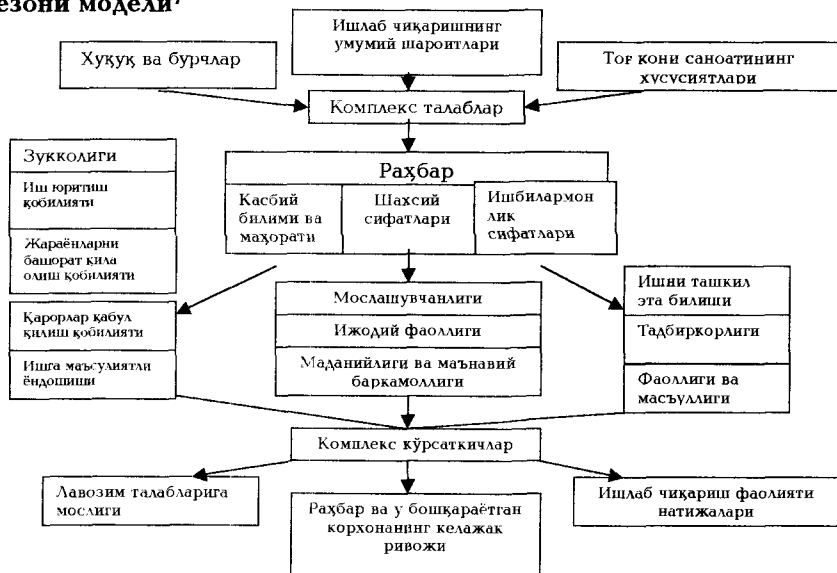
- рудаларни очиқ усулда қазиб олиш салмоғини ошириб бориш;
- маҳсулот таннархини камайтириш ва ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишни таъминлаш;
- ишлаб чиқаришда юқори унумли замонавий техника ва технологияларни қўллаш ҳамда атроф—муҳит муҳофазасини таъминлаш;
- минерал хом ашёлардан комплекс фойдаланишга оид илмий—тадқиқот ишларини олиб бориш.

2—бошқич—қимматбаҳо ва рангли металлларни экспортга йўналтириш самарадорлигини ошириш, яъни:

- қимматбаҳо ва рангли металллар ишлаб чиқаришни халқаро талаблар даражасида ташкил этиш ҳамда маҳсулотлар рақобатбардошлигини ошириб бориш;
- қимматбаҳо металлларни жаҳон бозорларида сотишдан валюта тушумларининг салмоғини кўпайтириб бориш;
- янги турдаги маҳсулотлар (заргарлик буюмлари, турли хилдаги манзарали ва ноёб буюмлар, тангалар зарб этиш ва х.к) ишлаб чиқариш ассортиментини кенгайтириш йўли билан янги хорижий бозорларни ўзлаштириш каби тадбирлардан иборат.

Диссертацияда олтин ишлаб чиқариш саноатида раҳбар ходимнинг ишлаб чиқаришни бошқариш жараёнига қанчалик таъсир кўрсатиши мумкинлиги ва бу йўналишда замон талабларидан келиб чиқиб, раҳбар ходимга хос бўлган хусусиятлар ўрганилиб чиқилди.

4-чизма. Кон-саноатида раҳбарни раҳбар сифатида баҳолаш мезони модели⁷

Тадқиқот ишида Ўзбекистонда олтин қазиб олишнинг замонавий ҳолати ҳамда қимматбаҳо ва рангли металллар ишлаб чиқарувчи корхонанинг бошқарув фаолияти таҳлил этилган. Ўзбекистонда олтин қазиб олувчи корхоналар шартли равишда икки ҳудудга бўлинган бўлиб, унга мувофиқ шарқий Ўзбекистонда Олмалиқ кон – металлургия комбинати комплексига бириктирилган олтин конлари, ғарбий Ўзбекистонда эса асосий олтин конлари Навоий кон – металлургия комбинати комплексларига бириктирилган ҳолатда ўрганилган. Республиканинг ғарбида жойлашган Мурунгов кони жаҳон андозасидаги конлар қаторидан ўрин олган ва қарийб 35 йилдан буён ушбу қондан олтин рудалари қазиб олинмоқда. Замонавий фан ва техника тараққиёти ютуқлари Мурунгов қонида мужассамлашган бўлиб, 500 метр чуқурликкача рудаларнинг қай тарзда ва қандай таркибда эканлигини компьютерда аниқлаш имконияти яратилган⁸. АҚШнинг «Integra Group» фирмаси кашф этган автоматлашган назорат GPS системаси карьерда олиб борилаётган қазилар ва руда ташиш ишларини сунъий йўлдошлар ёрдамида кузатиш орқали амалга оширади. Бундай системаларни ишлаб чиқаришга жалб этиш –

⁷ Чизма муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

⁸ Металлы евроази. Международный промышленный журнал, №3, 1999. – 86 с.

бошқарув тизимида тезкор қарорлар қабул қилишда ниҳоятда самарали эканлиги амалий фаолиятда ўз исботини топмоқда.

Диссертацияда олтин ишлаб чиқариш саноатига чет эл инвестицияларини жалб этиш самарадорлиги ўрганилган ҳамда Ўзбекистон Республикасида олтин ишлаб чиқариш корхона – ларининг 2010 йилгача ва ундан кейинги даврларда ривожланиш истиқболлари, шунингдек, соҳа самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишлари белгилаб берилган.

3. Хулоса ва таклифлар

Муаллиф томонидан олиб борилган илмий тадқиқот натижалари асосида олтин ишлаб чиқариш саноати корхоналари фаолиятида самарадорликни ошириш ва бошқарувни такомиллаштириш юзасидан таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган бўлиб, уларнинг асосийлари қуйидагилардан иборат:

1. Жаҳонда олтин қазиб олишнинг ўрни, уни ривожлантириш муаммолари ҳамда олтиннинг жаҳон бозорларидаги нархини таҳлил этиш асосида таъкидлаш мумкинки, олтинни бошқа давлатларга экспорт қилиш имкониятлари жаҳон бозорининг ҳозирги ҳолати ва келажақдаги ривожига бевосита боғлиқ бўлиб қолади. Етакчи олтин қазиб олувчи давлатларда бошқарув жараёнларини ўрганиб чиқиш шундан далолат берадики, бошқарув тизими инновацияси олтин саноатида бошқариш ва ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишда ҳал қилувчи омиллар сирасига киради.

2. Олтин ишлаб чиқарувчи илғор тажрибали давлатларда фирмаларо алоқаларнинг кенгайиши натижасида ишлаб чиқаришни катта миқёсда бошқарадиган янги бошқарув тури вужудга келганлиги аниқланган. Бундай бошқарув – техника ва технологияларнинг юксалишига, ишлаб чиқариш харажатларининг камайишига, меҳнат шароитларининг яхшиланишига, ишчи ва ходимлар касбий маҳоратининг ўсишига, самарали глобаллашув эвазига бозорларнинг кенгайишига ҳамда атроф муҳит муҳофазасига қулай шарт – шароитлар яратиб беради;

3. Олтин ишлаб чиқариш саноати самарадорлигини ошириш ва бошқарувнинг ташкилий фаолиятини такомиллаштириш мақсадида фойдали қазилмалар аниқланган жойларда кичик олтин қазиб олиш корхоналарини ташкил этиш эвазига янги иш жойларини яратиш ва маҳсулот бирлигига кетган харажатларни камайтириш мақсадида туман (район) типидagi кўчма олтин чиқариб олувчи фабрикалар ташкил этишни кенг амалга ошириш лозим. Унда ҳозирда мавжуд қазиб олиш технологиялари, ташиш, бойитиш ва қайта ишлаш каби жараёнларни рудалар таркибида олтин миқдорининг камайиб бориши шароитларида такомиллаштириб бориш кўзда тутилиши керак.

4. Мамлакатимизнинг халқаро бозорларда тутган мавқеини ошириш ва олтин саноатини собитқадам ривожланишини кўзлаб Ўзбекистонда қимматбаҳо ва рангли металллар билан операцияларни амалга оширувчи махсус ваколатли банклар ташкил этиш таклифи киритилди. Бунинг учун:

- республикада инвесторлик фаолиятини тартибга солувчи ҳукумат қарори, Марказий банк йўриқномасини ишлаб чиқиш;
- олтин қўймали инвестицион тангаларни муомалага чиқариш;
- олтин тангалар билан операциялар ўтказиш учун республика тижорат банклари иштирокида «олтин биржа» ни ташкил этиш;
- биржа хизматларига керакли фоиз миқдори белгиланиб, қолганларини эса олтин қазиб олиш ва қайта ишлаш корхоналарини модернизациялаш ва ишлаб чиқаришни ривожлантириш йўналишига, жумладан, кичик қазиб олувчи корхоналар ташкил этиш йўналишларига сафарбар этиш лозим.

5. Бошқарув фанининг ривожланиш жараёнлари ўрганиб чиқилди ва бу ҳақда чет элик ва республикамиз олимларининг илмий қарашлари, олтин ишлаб чиқариш саноатида бошқаришнинг назарий – амалий жиҳатлари ўрганилди. Бошқарувнинг ташкилий фаолияти самарадорлигини ошириш ва саноатни ривожлантириш йўналишлари белгилаб берилди;

- Ўзбекистонда олтин ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш босқичлари ва кон саноатида раҳбарнинг бошқарув субъекти сифатида баҳолаш мезони асосланди;

- Ўзбекистонда олтин ишлаб чиқаришнинг замонавий ҳолати таҳлил этилиб, асосий олтин конлар шартли равишда мамлакатимизнинг ғарбий ва шарқий ҳудудларига бўлинган ҳолда ўрганилди.

6. Бозор иқтисодиёти шароитида саноатда қимматбаҳо ва рангли металллар ишлаб чиқариш корхоналарининг бошқариш фаолияти ўрганилди, жумладан, Олмалик кон – металлургия комбинатининг хусусийлаштириш жараёнини таҳлил қилиш натижасида қуйидаги таклифлар киритилди:

Комбинатни хусусийлаштириш жараёни икки босқичда амалга оширилмоғи даркор:

- биринчи босқичда конларда рудалар қазиб олиш, қайта ишлаш ва тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш хажмини кўпайтириш ҳамда тайёр заргарлик буюмлари ишлаб чиқаришни жорий этиш. Бу туфайли ҳар бир акциянинг фойда нормаси жозибадорлигини оширишга эришиш;

- иккинчи босқичда эса комбинат ишлаб чиққан инвестицион лойihalарга мувофиқ 46,5% акциялар пакетини чет эл қимматбаҳо қогозлар бозорларида эркин сотувга қўйилишини амалга ошириш.

Бу икки босқич мақсадларига эришиш учун қуйидаги тадбирларни амалга оширмоқ лозим:

- хусусийлаштириш жараёнини рўёбга чиқариш йўналишида ўзларининг саъй – ҳаракатлари ва молиявий ресурсларини бирлаштирган икки ёки учта компанияларнинг консорциумини жорий этиш;

- давлатнинг (51%) улушини маълум муддатга ишончли бошқарув консорциумига топшириш (мисол учун 25 йил даврга учта компаниянинг бирига);

- ишлаб чиқарилаётган тайёр маҳсулотларни, қисман бўлса – да, марказлаштирилган экспорт орқали сотишдан озода этиш;

- комбинат корхоналарини таъмирлаш ва техник қайта қуролантириш ишлари олиб борилаётган муддатларда солиқ соҳасида имтиёзлар яратиб бериш;

- комбинат ихтиёридаги коммунал хўжалик ва ижтимоий – маданий объектларни маҳаллий ҳокимликлар ваколатларига топшириш ва ҳ.к.

7. Саноат корхоналарини минерал хом ашёлар билан мунтазам таъминлаш мақсадида олиб борилаётган геологик қидирув ишларининг сифатини доимий равишда юксалтириб бориш, олтин заҳираларини кўпайтиришда асосий эътиборни олтин ажратиш фабрикалари мавжуд районларда амалга ошириш лозим, унда:

- узоқ муддатга етадиган заҳираларни тонишга йўналтирилган қидирув ишларини кучайтириш;

- жаҳон бозорларида инвесторларни қизиқтираётган нодир металлар хом ашё базасини яратиш;

- фойдали қазилма конларини чет эл инвестициялари иштирокида ишлаб чиқаришга жалб этиш йўналишларини юксалтириш таклифи киритилди.

8. Ўзбекистонда олтин қазиб олиш саноатига чет эл инвестицияларини жалб этиш самарадорлиги ўрганилиб, замонавий технологик линияларни Мурунтов конида қўллаш жараёнини кўриб чиқиш асосида уларни саноатнинг бошқа корхоналарида ҳам қўллаш таклиф этилди. Бу эса ўз навбатида, бошқарув фаолиятида тезкор қарорлар қабул қилиш жараёнида ниҳоятда самарали эканлиги аниқланган. Шу билан бир қаторда, табиий бойликлардан оқилона фойдаланиш, атроф – муҳитнинг ифлосланишига йўл қўймаслик, миллий иқтисодиётда саноат чиқиндиларидан фойдаланиш усулларини ишлаб чиқиш, чиқиндиларсиз ишлаб чиқариш технологик жараёнларни жорий этиш кабилар соҳа олдидаги долзарб вазифа бўлиб қолиши керак.

IV. Тадқиқотнинг асосий мазмуни ва натижалари муаллифнинг қуйидаги нашрларида ўз аксини топган

1. Косимов М.О. Чтобы не слепило глаза. //Частная собственность, Ташкент. №22, 1999 йил, 27 май. Стр.5
2. Қосимов М.О. Бозор муносабатлари шароитида олтин қазиб олиш самарадорлигини ошириш. //“Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида иқтисодиёт ва маънавиятнинг алоқадорлиги” мавзусида йил октябр ойида бўлиб ўтган Республика илмий – амалий конференция анжуманида чоп этилган. 1 – қисм, Фарғона, 1999 йил, 114–117 бетлар.
3. Косимов М.О. Кадровое обеспечение в системе управления горного производства. //Горный вестник Узбекистана. Навои. 2002 . Стр.77-81
4. Косимов М.О., Раммэ В.Ю., Ярошевич В.В. Современное состояние горных работ на Калмакырском руднике. //Горный журнал. Москва. 2002. специальный выпуск. Стр. 56-60.
5. Қосимов М.О. Дунё олтин саноатининг бугуни. //Жамият ва бошқарув журнали., 2002 йил, 2 – сон, 62 – 63 бетлар.
6. Қосимов М.О. Олтин ишлаб чиқариш саноатида бошқарув тизими. //Жамият ва бошқарув журнали. 2002 йил, 4 – сон, 50 – 52 бетлар.
7. Қосимов М.О. Ўзбекистон олтин қазиб олиш саноати ва хориж сармоysi. //Жамият ва бошқарув журнали. 2003 йил, 1 – сон, 76 – 78 бетлар.
8. Косимов М.О. Перспективы развития золотодобывающей промышленности Узбекистана. //Шестнадцатые Международные Плехановские чтения: Тезисы докладов (26 апреля 2003г.)-М.: изд – во РЭА, 2003. Стр. 65 – 66.
9. Косимов М.О. Вовлечение в отработку мелких золотоносных месторождений в Узбекистане. //Научно-техническая конференция «Наука и кадры горно-металлургической промышленности». Тезисы докладов (30 апрель 2004г).-Алмалык,2004.Стр.46-49.

Тадақиқотчи:

Иқтисод фанлари номзоди илмий даражасига талабгор Қосимов Муҳиддин Одиловичнинг 08.00.05. – «Менежмент» ихтисослиги бўйича «Бозор иқтисодиёти шароитида Ўзбекистон олтин ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш ва уни бошқариш» мазуидаги диссертациясининг

ҚИСҚАЧА МАЗМУНИ

Калитли сўзлар: олтин, рангли ва қимматбаҳо металллар, саноат, кон, қазиб олиш, қайта ишлаш, ишлаб чиқариш, бошқариш, бошқарув функциялари, самарадорлигини ошириш, ташкилий фаолият, тактика, стратегия, лизинг, замонавий техника, технология, инвестиция.

Тадқиқот объеклари: Жаҳонда олтин ишлаб чиқариш фаолияти билан шуғулланаётган етакчи давлатлар компаниялари, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида мавжуд ер ости фойдали қазилмаларидан рангли ва қимматбаҳо металллар, жумладан, олтин қазиб олувчи корхоналар, Олмалиқ ва Навоий кон металлургия комбинатлари.

Ишнинг мақсади: бозор иқтисодиёти шароитида Ўзбекистонда олтин ишлаб чиқарувчи корхоналарда бошқариш ва самарадорликни оширишнинг назарий ва амалий масалаларини тадқиқ этиш асосида уларни такомиллаштириш бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот методи: илмий изланишда иқтисодий, мантиқий, статистик таҳлил, умумлаштириш ва ўзаро таққослаш, дедукция ва индукция усулларида фойдаланилган.

Олинган натижалар ва уларнинг янгилиги: жаҳондаги ривожланган мамлакатларнинг олтин ишлаб чиқариш масалалари бўйича ижобий тажрибалари умумлаштирилиб, шу асосда республикамиздаги олтин қазиб олувчи корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини такомиллаштиришга оид тавсиялар ишлаб чиқилган; олтин ишлаб чиқаришни бошқариш ва самарадорлигини оширишнинг ташкилий – иқтисодий жиҳатлари назарий асосланган; олтин ишлаб чиқариш саноати ҳолатининг таҳлили орқали бошқариш тизимини бозор талабларига мувофиқ такомиллаштириш йўллари белгиланган ва бошқарувнинг янги усуллarga ўтиши юзасидан тавсиялар ишлаб чиқилган; бугунги кунда фирмалараро алоқаларнинг кенгайиши оқибатида ишлаб чиқаришнинг катта миқёсда бошқарадиган янги бошқарув тури вужудга келаётганлиги аниқланган. Бундай бошқарув – технологияларнинг юксалишига, ишлаб чиқариш харажатларининг камайишига, меҳнат шароитларининг яхшиланишига, ишчилар касбий маҳоратининг ўсишига, самарали глобаллашув эвазига

бозорларнинг кенгайишига ҳамда агроф – муҳит муҳофазасига ва бошқа бир қанча омиллارга ўзининг ижобий таъсирини кўрсатиши аниқланган; олтин қазиб олиш саноатига чет эл инвестицияларини жалб этиш самарадорлиги ўрганилиб, Ўзбекистон олтин қазиб олиш саноатига чет эл инвестицияларини жалб этиш ва саноатни ривожлантириш истиқболлари юзасидан тавсиялар ишлаб чиқилган.

Амалий аҳамияти: ишлаб чиқилган асосий назарий ва амалий тавсиялардан амалиётда фойдаланиш республикада қимматбаҳо ва рангли металллар, жумладан, олтин ишлаб чиқариш самарадорлигини сезиларли тарзда ошириш, ишлаб чиқаришнинг бошқариш тизимини такомиллаштириш, ер ости фойдали қазилмаларидан оқилона, унумли фойдаланиш имкониятларини яратади. Тадқиқотдаги хулосалардан республикада ер ости ва очик усулларда фойдали қазилмаларни қазиб олувчи ва қайта ишлашга ихтисослашган корхоналар самарадорлигини оширишнинг ташкилий жиҳатларини асослашда фойдаланиш мумкин. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги, Давлат геология қўмитаси, Навоий кончилик институти, Тошкент давлат техника университети, Олмалиқ давлат кончилик коллежи, ОКМК, НКМК ва бошқа кон – саноати ташкилотлари фаолиятида ўтказилган тадқиқотнинг натижаларидан фойдаланиш мумкин.

Баъзи бир назарий қондалардан Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академиясида «Ўзбекистоннинг иқтисодий салоҳияти» фанини ўқитишда, Тошкент давлат иқтисодиёт университетининг иқтисодчи мутахассис бакалавр, магистрлар тайёрлашда ўқитилаётган «Корхона ва тармоқлар иқтисодиёти» ва Тошкент давлат техника университетининг махсус курсларида фойдаланиш мумкин.

Тадбиқ этиш даражаси ва иқтисодий самарадорлиги: Тадқиқот натижалари олтин ишлаб чиқарувчи корхоналарда бошқариш ва самарадорликни ошириш жараёнларини бозор иқтисодиёти талабларидан келиб чиққан ҳолда ташкил этиш учун тўлиқ тадбиқ этилиши мумкин. Бу эса ўз навбатида олтин ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг, қолаверса, миллий иқтисодиётнинг мазкур тармоғи самарадорлигини оширишга олиб келади.

Қўлланиш соҳаси: Тадқиқот натижаларини бевосита табиий бойликлардан қимматбаҳо ва рангли металллар, жумладан, олтин ишлаб чиқарувчи корхоналар фаолиятида қўллаш мумкин.

Резюме

диссертационного исследования М.О.Косимова на тему:
«Управление и повышение эффективности производства золота в Узбекистане в условиях рыночной экономики» по специальности 08.00.05. – «Менеджмент» на соискание ученой степени кандидата экономических наук.

Ключевые слова: золото, серебро, цветные и драгоценные металлы, промышленность, месторождение, добыча, переработка, производство, управление, функции управления, организационная деятельность, тактика, стратегия, лизинг, повышение эффективности, современная техника, технология, инвестиция.

Объекты исследования: ведущие компании, производители золота в мире, золотодобывающие предприятия, разрабатывающие полезные ископаемые на территории Республики Узбекистан, в частности, Алмалыкском и Навоийском ГМК.

Цель работы: Диссертация посвящена теоретическим и практическим вопросам повышения экономической эффективности золотодобывающей промышленности Республики Узбекистан. Основной целью исследования является разработка научно обоснованных рекомендаций по управлению и повышению эффективности производства в золотодобывающей промышленности Узбекистана в условиях рыночных отношений.

Методы исследования: В ходе исследования были использованы такие методы, как экономический, научная абстракция, экономическая статистика, сравнение, дедукции и индукции.

Полученные результаты и их новизна: Научная новизна, которая выносится на защиту, состоит из нижеследующих положений:

- произведен и обобщен анализ состояния добычи и потребления золота в мире;
- произведен анализ сущности золота, занимаемое место и роль в экономике, а также обоснованное мнение автора по этим вопросам;
- исследована история и современное состояние добычи золота на территории Узбекистана;
- произведен анализ состояния развития золотодобывающей отрасли и ее сырьевой базы;
- предпринята попытка осветить влияние внешних факторов (комплексное использование минерального сырья, техническое перевооружение производства, организация труда, производство и управление) на эффективность производства;
- произведен анализ вовлечения иностранных инвестиций в золотодобывающую промышленность Республики Узбекистан;

- определены основные направления пути совершенствования управления производством и перспективы развития золотодобывающей промышленности Узбекистана.

Практическая значимость: Теоретическое и практическое значения диссертационного исследования заключаются в выдвинутых и разработанных автором концепциях и предложениях. Разработанные концепции научно-технического, организационного и экономического порядка, по мнению автора, позволят увеличить производство драгоценных металлов в республике, повысить производительность труда и другие показатели эффективности производства, повысить эффективность принятых управленческих решений.

Степень внедрения и экономическая эффективность: результаты исследования могут быть заложены в основу при разработке научных положений, а также практических мер, направленных на совершенствование управления и повышение эффективности золотодобывающих предприятий с учетом требований рыночных реформ в Узбекистане. Следовательно, это в свою очередь, приведет к росту повышения экономической эффективности золотодобывающих предприятий и национальной экономики в целом.

Область применения: Результаты исследования могут быть использованы непосредственно в сфере деятельности предприятий, разрабатывающих цветные и драгоценные металлы, в частности, добычи, переработки и производства золота.

RESUME

of the dissertation research of M.O.Kosimov in the theme:
“Management and raising the efficiency of gold production in Uzbekistan
in a market economy” (speciality 08.00.05 – “Management”),
submitted for the scientific degree of candidate of economics.

Key words: gold, silver, non-ferrous and precious metals, industry, deposit, quarrying, processing, production, management, management functions, organization activities, efficiency, raising, leasing, tactics, strategy, up-to-date machinery, technology, investment.

Objects of the inquiry: world leading gold producers, gold-mining enterprises exploiting mineral resources in the Republic of Uzbekistan, the Almalik and Navoi Metal-and-mining companies in particular.

Aim of the inquiry: The dissertation is designed for theoretical and practical matters of economic efficiency of the gold-mining industry in the Republic of Uzbekistan. The main aim of this research is to elaborate scientifically grounded recommendations for the management and increase of production efficiency in the gold-mining industry in the Republic of Uzbekistan in a market economy.

Methods of inquiry: methods of economic, statistical analysis, comparison and deductive and inductive analysis.

The results achieved and their novelty: This scientific work has the following innovation:

- the analysis of conditions of quarrying and consuming worldwide has been made:

- the analysis of gold substance and the place it takes in the Republics economy has been made and the authors grounded opinion on these problems has been given:

- the research of history and present conditions of gold mining in the territory of Uzbekistan has been made;

- the analysis of development of the gold-mining branch and its raw materials has been made:

- an attempt to study the effect of external factors (complex application of mineral raw materials, technical re-equipmen of production, labour organization, production and management) on the effectiveness of production has been undertaken;

- the analysis of attraction of foreign investment in gold-mining industry in the Republic of Uzbekistan, as well as Central Asia has been made;

- the principal ways of perfection of production management and long-term development of gold-mining industry in Uzbekistan has been defined.

Practical value: Theoretical and practical significance of this research consists of the author’s ideas and proposals. The scientific-technical. Organizational and economic measures elaborated by the author will enable to

increase the production of precious metals in the Republic, to improve labour productivity and other indices of production efficiency.

Degree of introduction and economic effectivity: The results of the research may be the basis for elaborating practical measures aimed at improving management and raising the efficiency of gold mining enterprises taking into account market reforms in Uzbekistan. This, in its turn, will lead to the increase of economic efficiency of gold mining enterprises national economy at large.

Field of application: The results of the research can be used by enterprises quarrying non-ferrous and precious metals as well as those which quarry, process and produce gold.